

Ivan Kovačević

*Odelejnje za etnologiju i antropologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

ikovacev@f.gb.ac.rs

Keče i dron. Modeli političke ekspresije na fudbalskim utakmicama albanske reprezentacije u Beogradu

Apstrakt: U razmaku od 47 godina na stadionu JNA u Beogradu održane su dve fudbalske utakmice na kojima je gostovala reprezentacija Albanije. Na obe utakmice su se odvijali događaji sa jasnim političkim sadržajem. Na utakmici 1967. godine grupa od oko 5.000 gledalaca je navijala za reprezentaciju Albanije. Neki od njih su nosili keče kao moguće obeležje albanske etničnosti. Utakmica 2014. godine, takođe u okviru kvalifikacija za Evropsko prvenstvo, ostala je zabeležena po dronu sa zastavom „velike Albanije“ koji se spuštao na teren. Hvatanje tog drona je izazvalo tuču na terenu i upad gledalaca što je dovelo do prekida utakmice. U članku se vrši kontekstualizacija događaja na obe utakmice i dovode u vezu s odnosom mase i elite u političkim ekspresijama. Političke okolnosti u Jugoslaviji, Srbiji, na Kosovu i u Albaniji 1967. i 2014. predstavljaju okvir u kome se tumače događaji na stadionu.

Ključne reči: fudbalska utakmica, Jugoslavija, Albanija, Srbija, Kosovo, kvalifikacije za Evropsko prvenstvo, političko navijanje

Uvod – da li je moguća autobiografska etnografija političkog navijanja?

Jedna od namera ovog teksta je da opiše deo događaja kome je autor pristupovao pre više od 50 godina. Taj opis se može karakterisati kao „autobiografska etnografija“ koja se ogleda u ubacivanju ličnog iskustva u etnografsko pisanje (Reed-Danahay Deborah 1997, 2). Za razliku od životnih priča („life story“) koje su poslužile autoetnografskom nastojanju da se subjektivno proglaši za objektivno, primenjeni postupak ima daleko skromniji cilj koji se sastoji iz pretvaranja ličnog sećanja na neki događaj u etnografski opis. Takođe je potrebno naglasiti da se autobiografska etnografija od životnih priča razlikuje u tome što nije celovita autobiografska priča, već se može odnositi na sećanja o jednom sasvim parcijalnom doživljaju, odnosno o delu nekog događaja. Ne

razlikuje se mnogo od klasičnog etnografskog istraživanja u kome etnograf traži od informanata da mu ispričaju nešto čega se sećaju, nešto što su videli, čuli ili su sami doživeli. U ovom slučaju antropološki obrazovani etnograf pita samog sebe čega se seća u vezi određenog događaja i, konkretnije, šta je video i čuo posmatrajući taj događaj. Suštinska razlika u odnosu na autoetnografiju je što se ova autobiografska etnografija drži opisa samog događaja i ne zanimaju je ničiji pa ni autorovi¹ doživljaji onog čemu je prisustvovao. Autor je događaju prisustvovao², a u delu događaja, koji će biti opisan u daljem tekstu, nije učestvovao³ već je bio pasivni posmatrač.

Sećanje na događaj je tek „okidač“ za razmatranje klase događaja, a okviru te klase su dva događaja, vremenski razdvojena ali sa mnogo sličnih elemenata. Oba pripadaju političkom izražavanju navijača na fudbalskim utakmicama. Fenomen je dobro poznat, takoreći svakodnevan, čak repetitivan, kao na primer ispoljavanje katalonstva na svakoj utakmici „Barselone“. Mnogo članaka i knjiga je napisano o manifestacijama političkih stavova na stadionima i ne vredi ih nabrajati. Daleko manje je pažnje poklonjeno razlozima navijanja kada se odstrani političko delovanje u formi navijanja. Pre nekoliko decenija autor se bavio fenomenom navijanja *per se* (Kovačević 1987), a sada je rešio da se pridruži dominantnom i lakšem bavljenju navijanjem – ispitivanju političkih poruka sa stadiona. Izazov je vremenski razmak između dva formalno slična događaja, pri čemu se sličnosti ne zaustavljaju na pukoj fudbalskoj formi. Jedinstvo mesta i delimično jedinstvo aktera, kao i jedinstvo forme koje proizilazi iz okvira događaja, daju elemente za poređenje i razmišljanje o uzrocima sličnosti i razlika.

¹ Autor smatra da etnografijom ne treba da se bave školovani antropolozi već da su svi drugi tvorci zabeleški o svetu sasvim dovoljni da proizvedu ogromnu etnografsku građu koju antropolog treba da podvrgne kritici izvora i potom interpretira. Eventualno, a tek i ukoliko svi mogući etnografi sveta nisu ništa zabeležili o onome što antropologa zanima ili mu nešto nedostaje u sklapanju slike fenomena koji želi da interpretira, može posegnuti za etnografskim poslom. Problem nastaje što u se nekim antropološkim tradicijama obučavanje antropologa da bude etnograf smatra glavnim ciljem antropološke edukacije, pa se etnografija diže na sam vrh posla antropologa uz izmišljanje nekakve „teorije“ etnografije.

² U ovom tekstu autor napušta svoj antropološki kredo samo zato što podatke koje namerava da saopšti nije našao ni u jednom tekstualnom obliku, a smatra da su značajan deo mozaika informacija o klasi događaja koji opisuju relaciju fudbala i politike.

³ U vreme kada je posmatrao događaj autor je imao 15. godina, ali mu je sam događaj ostao u pamćenju. Više od 50 godina kasnije ta sećanja postaju predmet „etnografskog istraživanja“ tako što ih se autor seća „vraćajući film“ i nastojeći da događaj vizuelno i auditivno rekonstruiše i etnografski opiše u onom delu koji namerava da interpretira.

Opis događaja

Događaj koji se opisuje u ovom tekstu dogodio se 12. novembra 1967. Sam događaj je fudbalska utakmica. To je bio meč u grupnoj fazi kvalifikacija za Prvenstvo Evrope u fudbalu između Jugoslavije i Albanije. Utakmica se igrala na stadionu Jugoslovenske narodne armije (Stadion JNA⁴). Kvalifikaciona grupa, iz koje je u dalje kvalifikacije išla jedna reprezentacija, bila je sastavljena iz samo 3 reprezentacije: Zapadne Nemačke, Jugoslavije i Albanije. Tadašnji sastav Evropske fudbalske federacije (UEFA) brojao je manje od 32 države tako da je sedam kvalifikacionih grupa imalo po 4 tima, a jedna grupa, i to upravo ona u kojoj je igrala jugoslovenska reprezentacija, bila je sastavljena od tri ekipe. Ta slučajnost je bila rezultat žrebanja koje je učinilo da se u toj grupi tokom cele kvalifikacione runde igra ukupno svega 6 utakmica tj. svaka reprezentacija po 4 i da je, samim tim, rezultat svakog meča bio od velikog značaja za krajnji poredak i plasman u narednu rundu kvalifikacija. Utakmica Jugoslavija – Albanija u Beogradu je bila peta, ukupno pretposlednja, a za reprezentaciju Jugoslavije četvrta, poslednja utakmica. Raniji rezultati su bili takvi da su Zapadna Nemačka i Jugoslavija u međusobnim mečevima imale po jednu pobedu, dok su obe po jednu utakmicu protiv Albanije rešile u svoju korist. U međusobnim utakmicama Zapadne Nemačke i Jugoslavije bila je gol razlika, posle broja bodova sledeće merilo prolaska u dalje takmičenje je bilo na strani Zapadne Nemačke⁵, što je bilo pojačano razlikom koju je Zapadna Nemačka ostvarila u meču s Albanijom⁶. Loš skor datih i primljenih golova je činio zadatak jugoslovenske reprezentacije gotovo nemogućim jer je Zapadna Nemačka imala 6 golova više, i još jednu utakmicu s Albanijom. Smatralo se da ni 10 golova ne garantuje plasman u dalje takmičenje uz objašnjenje da je skoro nemoguće ostvariti takav rezultat. Ipak, tadašnji selektor Rajko Mitić je rešio da sve pokuša i sastavio je reprezentaciju sa neočekivano velikim brojem napadača u želji da se postigne što više golova. Iako je fudbalska publika znala da je pred reprezentacijom neostvariv zadatak, stadion je bio solidno po-

⁴ Posle višedecenijskog spora između vojske, koja je u međuvremenu menjala ime iz Jugoslovenska narodna armija u vojska Jugoslavije (Savezne republike Jugoslavije koju su sačinjavale Srbija i Crna Gora) do današnjeg naziva Vojska Srbije, s jedne strane, i Sportskog društva „Partizan“ koje, i pored nekih predviđanja, nije promenilo ime, s druge strane, stadion je postao vlasništvo Sportskog društva „Partizan“. (Stadion u Humskoj zvanično vlasništvo Partizana, *Politika*. 21.01.2019. <http://www.politika.rs/scc/clanak/420829/Sport/Stadion-u-Humskoj-zvanicno-vlasnistvo-Partizana>, Pristupljeno 1.05.2020.) S obzirom na to da je u vreme događaja nosio ima stadiona JNA tako će biti nazivan u ovom tekstu.

⁵ Zapadna Nemačka – Jugoslavija 3:1 i Jugoslavija – Zapadna Nemačka 1:0.

⁶ Zapadna Nemačka – Albanija 6:0 i Albanija – Jugoslavija 1:0.

punjen⁷. Utakmica se završila rezultatom 4:0 za Jugoslaviju što je bilo nedovoljno za plasman u dalje takmičenje u slučaju da Zapadna Nemačka, prema očekivanju, pobedi Albaniju u poslednjoj utakmici bilo kojim rezultatom. Za razliku od reprezentacija Zapadne Nemačke i Jugoslavije, koje su imale šansu da se plasiraju u dalje takmičenje, albanska reprezentacija je bila ubedljivo poslednja na tabeli i bez teorijskih šansi da se kvalifikuje u narednu rundu. Suprotno očekivanju, Zapadna Nemačka i Albanija su u Tirani igrale nerešeno 0:0 i zahvaljujući tom „kiksi“ Zapadne Nemačke Jugoslavija se kvalifikovala u dalje takmičenje da bi, ukupnom pobedom nad Francuskom, otišla na završni šampionat gde je osvojila drugo mesto.

Opisana utakmica je deo istorije fudbala⁸. Deo ove utakmice koji nije opisan u istorijama fudbalskih takmičenja odnosi se na publiku i zapravo pripada političkoj, a ne sportskoj istoriji. Događaj o kome je reč se odigrao na istočnoj tribini stadiona. Na toj tribini je bila velika grupa gledalaca koja je navijala za reprezentaciju Albanije. Novinski izveštaji s utakmice to nisu pomenuli. Kada se danas procenjuje broj navijača albanske reprezentacije to se mora činiti uz dvostruku ogradu koja se odnosi na procenjivanje broja i vreme koje je proteklo od događaja. Autor ovog teksta smatra da se veoma dobro seća navijača koji su imali, namerno ili ne, vidljivi element albanske narodne nošnje, belu kapu zvanu „keče“ (na albanskom qeleche) ili „ćulaf“ (na albanskom qylaf) (Nikolić 1959 24–26). Ti gledaoci su bili pomešani s navijačima na istočnoj tribini koji nisu imali tu kapu, ali su se ponašali kao navijači albanske reprezentacije⁹. U trenucima kada bi albanski fudbaleri kretali u napad čuo bi se huk sa istočne strane stadiona i uzvik razočarenja kada reprezentacija Albanije ne bi realizovala šansu. Naročito se čuo jak huk kada bi loptu dobio najbolji albanski fudbaler tog doba, Panajot Pano. Uzvici koji su pratili napade albanskih fudbalera su najviše ličili na „hajde“, odnosno „ajde“ što je reč s istim značenjem i u srpskom i albanskom jeziku. Na utakmici navijači albanske reprezentacije nisu ništa skandirali, pevali niti dovikivali¹⁰. Navijanje za Albaniju je delovalo prigušeno što može biti posledica prisutnog straha od reakcije vlasti na navijanje za reprezentaciju druge države.

⁷ Procena sajta www.reprezentacija.rs je da je bilo 30.000 gledalaca. <http://www.reprezentacija.rs/303-jugoslavija-albanija-4-0/> (pristupljeno 30.04.2020)

⁸ Osnovni podaci o takmičenju i rezultati svih utakmica se mogu naći u knjizi “Istorija fudbalskih takmičenja Dragoljuba P. Antića. (Antić 2016. 178–179. i 182–183.)

⁹ U kojoj meri je keče bilo etnički identifikator zavisi i od vremena i od situacije. U trenutku kada su se beli kečići masovno pojavili na stadionu JNA oni su bili više element narodne nošnje što proizilazi iz socijalne strukture Albanaca koji su živeli u Beogradu. Ako je keče izgledalo kao etnički identifikator, smatramo da se nije radilo o unapred smišljenoj intenciji. Treba napomenuti da se kečići nikada, ni pre ni posle ove utakmice, nisu u većem broju pojavili na stadionima u Beogradu.

¹⁰ Treba napomenuti da je to vreme u kome se na stadionima retko i ograničeno skandiralo ime kluba ili države, a pevanje navijačkih pesama uopšte nije postojalo.

Verodostojnost svakog izvora, a pogotovo sećanja, proverava se upoređivanjem s raspoloživim nezavisnim izvorima. U slučaju utakmice Jugoslavija – Albanija te nezavisne izvore nije moguće pronaći u štampi, jer su autocenzura i cenzura sprečavale da se objavi bilo šta što bi ugrožavalo neki od ideoloških temelja vlasti, a vest da je veliki broj gledalaca u Beogradu navijao za Albaniju, protiv Jugoslavije, to bi svakako činila. Takođe, događaj na utakmici se ne pominje ni u izveštaju Službe državne bezbednosti povodom albanskih demonstracija iz novembra 1968. godine (v. Marković 1999). U tom izveštaju se dosta detaljno obrađuju saznanja o političkim „iredentističkim“ organizacijama, grupama i pojavama tokom godina koje su prethodile novembarskim demonstracijama, ali se ne pominje ponašanje navijača na utakmici Jugoslavija – Albanija. Ipak, filmski dokument¹¹, čije poreklo nije poznato, u tri sekunde prikazuje tribinu na kojoj su se nalazili navijači sa belim kećicama. Taj snimak s utakmice obuhvata samo mali deo istočne tribine stadiona JNA na kojoj su bili navijači koji su navijali za albansku reprezentaciju. Njime se može dokazati prisustvo navijača s albanskom kapom, ali ne i njihov broj. Pogotovo što je, prema sećanjima autora, čak veći broj onih koji su pružali podršku albanskim fudbalerima bio bez takve kape. I pored toga, broj belih kapa je bio toliki da je stvarao utisak da se tribina „beli“ od njih. Taj utisak je pojačavala upadljivost bele kape u odnosu na lica i odeću, koje je bila dominantno tamnih tonova i sa posmatrane daljine delovala kao sivo-braon podloga na kojoj su se jasno videle bele kape. Istočna tribina stadiona vidi se u celini na pomenutom snimku od 50. do 63. sekunde i očigledno je da je bila skoro sasvim popunjena, ali se na ovom delu snimka usled udaljenosti kamere ne mogu videti bele kape.

Stadion JNA je prema podacima iz tog vremena primao 55.000 gledalaca, ali su svi podaci o broju gledalaca na određenoj utakmici bili zapravo procena novinskih i radio reportera, jer se podaci o prodatim ulaznicama i vlasnicima propusnica nisu objavljivali. Kapacitet istočne tribine tog doba se može proceniti na 11.000. Istočna tribina stadiona je preuređena, proširena i prema južnoj

¹¹ Filmski snimak sa stadiona JNA utakmice Jugoslavija – Albanija se može naći na više adresa na Youtube: https://www.youtube.com/watch?time_continue=48&v=qfp3JP6ALro&feature=emb_title; i <https://www.youtube.com/watch?v=qfp3JP6ALro> (pristupljeno 1.05.2020). Na snimku sa Youtube istočna tribina na kojoj su gledaoci sa belim kećicama se vidi između treće i pete sekunde snimka. Na priloženom skrinšotu, koji je načinjen sa snimka, vidi se 17 gledalaca sa kećicama i bar tri puta više bez njih.

i prema severnoj tribini, stoga ta tribina iz 1967. obuhvata samo deo sadašnje i to sektore N, O, P i R. Ti današnji sektori imaju oko 6.000 sedišta ili 20% ukupnog kapaciteta koji iznosi 29.775. mesta. Ukoliko se taj procenat primeni na raniji kapacitet od 55.000 mesta vidi se da je istočna tribina u to vreme mogla da primi oko 11.000 gledalaca. Prema snimku s utakmice koji prikazuje celu istočnu tribinu vidi se da je bila solidno popunjena, što bi značilo da je na njoj bilo do 10.000 ljudi. Primenjujući kasnije razvijene tehnike¹² brojanja na slike i zvuke iz memorije o rasporedu belih kečića i hućanju koje je dolazilo sa te tribine, može se zaključiti da je bar polovina gledalaca navijala za Albaniju. Stoga se, sa nevelikim marginama, dolazi do broja navijača albanske reprezentacije od 5–6 hiljada. Pozicioniranje navijača albanske reprezentacije na istočnoj tribini govori da je izabrana ona tribina koja je nasuprot zapadne tribine sa koje se veoma dobro vidi i koja je, zbog svečane lože, mesto na kome utakmicu posmatraju državni rukovodioci i rukovodioci Fudbalskog saveza Jugoslavije, koji su, kao i svi vodeći ljudi drugih sportskih saveza, bili deo partijsko-državnog establišmenta.

Na osnovu iznetog moguće je rezimirati opis događaja:

Na fudbalskoj utakmici Jugoslavija – Albanija održanoj 12.11.1967. u Beogradu na stadionu JNA na istočnoj tribini stadiona bila je okupljena grupa od 5 do 6 hiljada navijača koji su navijali za reprezentaciju Albanije. Jedan veći broj tih navijača je nosio belu kapu (“keče“). Navijanje se odvijalo zvučnim izražavanjem i to uzvicima koji izražavaju očekivanje da će reprezentacija Albanije dati gol i uzdasima kada se to ne bi dogodilo. Navijanje je bilo bez jasne verbalne podrške kao i bez izrazite gestikulacije i navijačkih rekvizita.

¹² Autor ovog teksta misli da je kasnije, tokom učestvovanja u političkom životu 1990-ih, razvio sposobnost da relativno precizno procenjuje, pa i izračunava, broj prisutnih na nekom događaju. Na primer, tokom višemesečnih protesta zbog izborne krađe na drugom krugu lokalnih izbora 17. novembra 1996. godine, Slobodan Milošević je 24. decembra organizovao tzv. kontramiting. Državna televizija je u izveštaju s mitinga objavila da je tom mitingu prisustvovalo pola miliona ljudi. Rukovodeći se prenosom same državne televizije koja je (greškom ili ne) prikazala obe granične linije prostora na kome su bili učesnici mitinga, pri čemu su te linije činili policijski kordoni zaduženi da štite kontramitingaše od građana Beograda, ustanovljene su granice prostora. Premeravanjem tog prostora i računom da na jedan kvadratni metar staje čak četvoro ljudi, došlo se do cifre koja je sigurno ispod 50.000 prisutnih, a najverovatnije 35–40 hiljada ljudi. Novija preračunavanja uz pomoć satelistkog snimka prostora na Google Earth su potvrdila ranija premeravanja i račun. Kasnije procene broja prisutnih u tekstovima koji se osvrću na mitinge i kontramitinge 1990-ih još više umanjuju broj i svode ga na 30.000.

¹<https://www.telegraf.rs/vesti/politika/1365058-dok-su-se-srbi-tukli-medju-sobom-sloba-je-porucivao-volim-i-ja-vas-video-foto>

Albanci u Beogradu 1960-ih

O Albancima u Beogradu 1960-ih godina nema mnogo podataka osim popisa stanovništva. Na gradskim opštinama 1961. godine popisano je 6.250, a deset godina kasnije 9.000 Albanaca¹³. Osnovano se pretpostavlja da je stvarni broj Albanaca u Beogradu bio višestruko veći. Jedno od najzastupljenijih zanimanja kojima su se bavili Albanci u Beogradu tog doba je uslovljavalo i način stanovanja koji nije bio u dometu popisivača prilikom popisa stanovništva. U klasičnim pečalbarskim uslovima, često bez prijave stana i adrese, Albanci su se bavili dovoženjem i donošenjem ogreva – drva, uglja, a kasnije butan boca i lož ulja¹⁴. Jedan veći broj je radio u podzemnim ložionicama zgrada koje su imale centralno grejanje gde je i stanovao u prostorijama koje nisu imale broj stana niti bile iskazane na spiskovima stanara, te su ostale van popisa. Osim poslova vezanih za grejanje, Albanci su vršili i usluge prevoza mada su u tom zanimanju bile dominantne druge grupe¹⁵. Sveukupno, u najvećem broju su obavljali poslove kao nekvalifikovana radna snaga. Sažeti opis Albanaca u Beogradu dao je Petrit Imami u knjizi *Srbi i Albanci*: „Posle Drugog svetskog rata, Albanci, odnosno Šiptari kako su ih tada nazivali, većinom su radili teške fizičke poslove, činili su većinu zaposlenih u Gradskoj čistoći u Beogradu (do 1968), radili su i po kotlarnicama zgrada, a mogli su se videti kako pred bioskopima i fudbalskim stadionima prodaju kikiriki i semenke spakovane u fišecima. Po pravilu, njihove porodice živele su po selima na Kosovu i Makedoniji, dok su oni sami u Beogradu spavali po barakama i podrumima zgrada” (Imami 2017). Iako su u najvećem broju došli iz seoskih sredina, nisu nosili nošnju već radnička odeća, štofane pantalone, džempere ili sakoe. Jedan broj, posebno starijih, nosio je belo keče¹⁶. Teško je danas rekonstruisati odnos prema tradiciji Albanaca koji

¹³ Popisi stanovništva 1961 i 1971. Publikacije Saveznog zavoda za statistiku 1994. godine.

¹⁴ Uz fizičke poslove Albanci su bili veoma prisutni i na sivom deviznom tržištu.

¹⁵ Prenos stvari na drvenim kolicima sa dve ručke, pa potom biciklima i mopedima s prednjom platformom za teret i na kraju kombi vozilima su u centru grada obavljali ljudi poreklom iz Kninske Krajine koji se nisu uključivali u poslove donošenja materijala za grejanje. Autor je bio svedok da je ta podela išla dotle da su na molbu starije žene da joj donesu jednu kantu lož ulja na peti sprat, prevoznici iz Knina jedva pristali uz napomenu da čine uslugu i da ne žele novac.

¹⁶ Na primer, Albanac koji je 1970-ih porodici autora donosio ugalj, a potom i lož ulje, pečalbar iz jednog sela sa severa Makedonije (rođen oko 1935. godine), nosio je keče, dok njegov sin (rođen oko 1955. godine), koji je takođe radio u ložionici, nije ga nosio. U reportaži BBC-ja iz Pustog sela u okolini Mališeva, autora Nataše Anđelković i Aleksandra Miladinovića, pedesetak godina kasnije se vidi ista generacijska podela po pitanju nošenja kečeta. „Kosovo i tradicija: ko danas nosi keče“, *BBC News*

su živeli i radili u Beogradu, ali je moguće pretpostaviti da je odnos prema tradicionalnom odevanju išao linijom razdvajanja starije generacije koja je došla u Beograd neposredno posle Drugog svetskog rata i druge generacije koja je stizala šezdesetih godina.

Političko značenje događaja

U mnogobrojnim razmatranjima raspada Jugoslavije 1990-ih godina kao početna tačka raspada uzima se jedna fudbalska utakmica. Radi se o fudbalskoj utakmici Dinamo – Crvena zvezda odigranoj 13. maja 1990. koja zapravo i nije odigrana jer je pre početka susreta izbila tuča u kojoj su učestvovali navijači oba kluba, policija i fudbaleri Dinama. Ozbiljni analitičari ne smatraju da se radi o uzroku, pa čak ni o povodu događaja koji su sledili, jer je već 7 dana pre toga Hrvatska dobila prvu nekomunističku većinu u parlamentu¹⁷. To znači da se politički poslovi već odvijaju u javnoj sferi višestranačja te da se navijanje ne može smatrati skrivenim „tektonskim“ poremećajima u jednomumnoj političkoj atmosferi, kakva su bila retka ponašanja na tribinama u periodu socijalizma¹⁸.

Dvadeset i više godina pre pada komunističkog monopola u Jugoslaviji, u vreme odigravanja utakmice Jugoslavija – Albanija, politička situacija je bila pod punom dominacijom Tita i partije. Javno izražavanje nezadovoljstva vlašću i sistemom u Jugoslaviji bilo je veoma retko i najčešće se događalo u sklopu neke organizovane manifestacije koja je krenula u drugačijem pravcu u odnosu na željeni. Povremeni bunt studenata tokom 1950-ih godina je uglavnom bio vezan za studentske probleme u vezi s nastavom ili još češće sa studentskim standardom (Cvetković i Bondžić 2017, 128–131).

Veći incidenti su se događali tokom organizovanih protesta preko kojih je vlast usmeravala pažnju na određene događaje u svetu. Prvi takav slučaj se desio u organizovanom protestu zbog događaja u afričkoj državi Kongo,¹⁹ kada je po-

na srpskom. 17. decembar 2019. (<https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-50088090> posećeno 4.05.2020)

¹⁷ Prvi višestranački izbori na teritoriji bivše Jugoslavije održani su u Sloveniji 8. aprila 1990. a potom i u Hrvatskoj 22–23 aprila i 6–7 maja iste godine.

¹⁸ Jedno od takvih ponašanja ispoljavalo se u košarkaškoj dvorani na Jazinama u Zadru u slučaju da se utakmica igrala na Badnjak ili na Božić, kada bi se pojedinačno palile prskalice i sveće, pri čemu bi kamere Radio televizije Zagreb brzo skretale sa tog dela tribine. Mnogo otvorenija su bila pogrдна skandiranja klubovima iz Srbije u hrvatskim košarkaškim dvoranama („Cigani, Cigani!) i obrnuto hrvatskim klubovima prilikom utakmica u Srbiji (Ustaše, ustaše!), koja su se kratko čula i u direktnim televizijskim prenosima dok ne bi realizatori prenosa utišali ton.

¹⁹ U borbi za vlast u toj zemlji je 5. septembra 1961. odlukom predsednika države Žozefa Kasa-Vubua (Covington-Ward 2012) smenjen je premijer Patris Lumumba. Lu-

sle održanih govora na Trgu Marksa i Engelsa²⁰ masa krenula prema belgijskoj ambasadi u ulici Proleterskih brigada²¹ (Vučetić 2015, 260; Marković 2000, 59). Lomljenje prozora, upad u ambasadu i pljačka doveli su do sukoba sa policijom koji je obeležio ovaj događaj daleko više nego povod²². Posle nekoliko organizovanih protesta protiv rata u Vijetnamu prilikom studentskog protesta u Beogradu 23. decembra 1966. došlo je do velikih sukoba policije i studenata prilikom kojih je policija upala u zgradu Filološkog fakulteta i tukla studente (Vučetić 2015 262–263). U oba navedena slučaja nije bila u pitanju ideološka ispravnost demonstracija već su sukobi nastali usled odsustva kontrole nad ponašanjem demonstranata, što organi državne sile nisu tolerisali.

Utakmica Jugoslavija – Albanija je donela sasvim drugi oblik političkog izraza. Političko ponašanje nije započelo organizacijom državnih ili partijskih organa i u tom smislu se razlikuje od prethodnih. Samim tim ni organi državne sile nisu bili pripremljeni da reaguju, a ni neka brza politička odluka o tome nije doneta. Potpuna ćutnja tadašnjih medija može biti izraz stava da ono što nije u medijima se nije ni dogodilo ili guranje problema „pod tepih“ bez obzira na njegov značaj koji se pokazao godinu dana kasnije.

U trenutku odigravanja utakmice prošlo je tek nešto više godinu i po dana od obračuna u vrhu partije i smenjivanja Aleksandra Rankovića 1. jula 1966. godine. Aleksandar Ranković je važio za drugog čoveka partije i države, kao i prvog čoveka službe bezbednosti. Odnos Rankovića i kosovskih Albanaca, kao i potonje političko stanje na Kosovu bilo je polje brojnih spekulacija koje su se svodile na optužbe da je državna bezbednost, pod Rankovićevim rukovodstvom, zlostavljala građane Kosova i to u velikoj većini albanske nacionalnosti. Prema informaciji koju je sačinio predsednik pokrajinskog Izvršnog veća, Ali Šukrija, u pokrajini je „za vreme Rankovića“ bio na delu „smišljeni šovinistički kurs“ i stvarano „nepoverenje prema šiptarskoj i turskoj narodnosti“ (Dimitrijević 2019, 398–399). Rankovićeva uloga u prikupljanju oružja (1954–1957) na Kosovu, zatim u „montiranju“ Prizrenskog procesa, kao i jedna kasnija ocena o „pojavi iredentističkih strujanja u pokrajini“ (1965) bile su posebno isticane kao štetne (Dimitrijević 2019, 398–402). Utakmica u Beogradu se dogodila upravo

mumba je odbio da prihvati smenu i pokušao da smeni predsednika Kasa-Vubua. Pat pozicija je razrešena državnim udarom šefa generalštaba Žozefa Mobutua u kome je Lumumba uhapšen i nakon mesec i po dana ubijen (Gerard and Kuklick 2015, 108–121, 194–205.)

²⁰ Današnji Trg Nikole Pašića.

²¹ Današnja Krunska ulica.

²² U gradskim pričama neposredno posle događaja govorilo se kako je opljačkana jedna od dve zgrade i to ona u kojoj je ambasada, dok je drugu zgradu, rezidenciju ambasadora, koja se takođe našla na meti, spasao lično naoružani ambasador koji je revolverom zaustavio pljačkaše.

u periodu između smene Rankovića i velikih demonstracija Albanaca na Kosovu 27. novembra²³ 1968. godine pod parolom „Kosovo republika“, koje su okončane intervencijom vojske i policije.

Kada se navijanje za reprezentaciju Albanije posmatra u kontekstu političke situacije u periodu između 1966. i 1968. očigledno je da je to navijanje imalo sasvim jasnu političku poruku. Navijači sa stadiona JNA, Albanci na privremenom, ali ne i kratkotrajnom boravku u Beogradu, iskazali su svoju pripadnost jednoj drugoj državi.

Logorska zatvorenost Albanije tog doba isključivala je svaku mogućnost da se radi o navijačima koji su iz Albanije došli da navijaju za svoju reprezentaciju. U vreme potpune izolacije Albanijom je vladao Enver Hodža, čije su političke mene često koštale života njegove najbliže saradnike. Posle kratkotrajnog velikog prijateljstva sa Jugoslavijom, okončanog sukobom Staljina i Tita, jedan broj ljudi iz samog vrha Albanske komunističke partije je streljan, da bi na sličan način prošao razlaz sa Komunističkom partijom Sovjetskog saveza koju je Hodža optužio za revizionizam i popuštanje Zapadu. Približavanje Kini i Mao Ce Tungovoj kulturnoj revoluciji trajalo je do Maove smrti kada je i Kina postala revizionistički saradnik sa SAD. Pred kraj Hodžine vladavine stradao je i Mehmed Šehu, najverniji Hodžin saradnik, pod optužbom da je radio za jugoslovensku, američku i sovjetsku obaveštajnu službu. Za vreme Envera Hodže Albanija je na granicama izgradila više stotina hiljada betonskih bunkera što je veoma opteretilo i onako slabu privredu zemlje (O'Donnell 1999; Fevziu 2016).

To, dakle, nije bila mala grupa „ubačenih“ ili ovdašnjih zastupnika te ideje već izraz velikog broja ljudi koji dele takvo mišljenje. Svi potonji događaji na Kosovu su zasnovani na tom huku s istočne tribine. Političke tenzije tokom pola veka i povremeni oružani sukobi imaju korene ili nagoveštaje u tom događaju.

Međutim, prvi politički konflikt koji se dogodio u novembru 1968. godine ukazuje na moguće razlike u političkim strategijama. Naime, novembarski događaji su određeni kao studentske demonstracije koje su epicentar imale na Filozofskom fakultetu u Prištini. Dominantne parole, koje su veoma glasno izvikivali demonstranti, bile su „Kosovo republika“, „Hoćemo republiku“ i „Tražimo samoopredeljenje“, a ličnosti koje su se pominjale u pozitivnom kontekstu su bili Tito, Fadilj Hodža, zatim pokrajinski javni tužilac Rezak Šalja i dugogodišnji politički zatvorenici Azem Demaći i Kadri Halimi. Državni organi su kao organizatore novembarskih demonstracija na Kosovu, kao i decembarskih u Tetovu, locirali i procesuirali studente, đake, učitelje i lekare (Marković 1999, 173–175).

²³ 27. novembar je za sve Albance Dan zastave i istovremeno i državni praznik Republike Albanije.

Kada se uporede događaji na utakmici novembra 1967. i demonstracije godinu dana kasnije uočavaju se razlike u političkim značenjima i u učesnicima (organizatorima).²⁴ Ponašanje navijača na utakmici jasno ističe nepripadanje Jugoslaviji, već pripadnost drugoj državi i prevedeno na politički rečnik ima kao krajnji cilj stvaranje države Albanije u kojoj bi živeli i Albanci iz tadašnje Jugoslavije. Iako nije moguće precizno utvrditi socijalni sastav gledalaca, može se pretpostaviti da su u pitanju Albanci koji su živeli i radili u Beogradu uglavnom kao nekvalifikovana radna snaga. To što bezbednosne službe nisu uočile i registrovale veće kretanje građana s Kosova prema Beogradu pre utakmice ne znači da ga nije bilo, ali je to danas nemoguće dokazati pa nije moguće pouzdano govoriti o organizatorima koji su, eventualno, došli s Kosova. U nedostatku takvih podataka verovatnije je da je odlazak na utakmicu imao karakter spontanog ponašanja. S druge strane, demonstracije krajem 1968. na Kosovu i u Makedoniji su bile organizovane, a organizatori su pripadali obrazovanim društvenim slojevima.

Stoga se može postaviti pitanje da li su postojale razlike u političkim osećanjima i strategijama širih slojeva albanskog stanovništva i obrazovanih elita. Ukoliko su širi slojevi osećali jedinstvo s Albancima koji žive u Albaniji, priroda bunkerskog režima u Tirani nije bila prijemčiva za narastajuću elitu, izuzev manjih grupa kod kojih je postojala smeša nacionalnih i hodžističkih ideoloških uverenja. S druge strane, ta intelektualna albanska elita na Kosovu je formirana u zemlji otvorenih granica i daleko većeg ekonomskog razvoja od Albanije zauzete izgradnjom više stotina hiljada betonskih bunkera. Zamišljeno ujedinjenje bi tu elitu stavilo pod komandu Enver Hodže i njegovu ideologiju nastalu mešavinom klasičnog staljinizma i ideja kulturne revolucije Mao Ce Tunga. Stoga, zalaganjem za republiku unutar Jugoslavije izbeglo bi se stapanje sa bunkerskom državom i potčinjavanje staljinističko-maoističkom vođi i izlaganju opasnosti da se doživi sudbina više desetina najbližih saradnika Envera Hodže, likvidiranih u brojnim čistkama. Takođe, statusom republike bi se dobilo ustavno pravo na očepljenje koje su dvadesetak godina kasnije neke republike iskoristile prilikom raspada Jugoslavije. Narastajuće albanske elite su morale da vode računa o političkim porukama širih slojeva koje su temeljene na sasvim jednostavnim nacionalnim osećanjima, tako da ideja ujedinjenja jeste bila potisnuta u drugi plan, ali nikada nije javno izbačena iz političke agende.

²⁴ Za razliku od prigušenog navijanja na utakmici Jugoslavija – Albanija, demonstracije u Prištini su bile veoma glasne jer je izvikivanje parola bilo najjače oružje demonstiranata. Dokumentarni snimci su uglavnom bez tona, ali se ipak vidi sinhronizovano uzvikivanje velikog broja demonstiranata. Filmska dokumentacija se može videti u snimku emisije RTK posvećenoj 50-godišnjici demonstracija, dostupnom na YouTube. (<https://www.youtube.com/watch?v=poYo-Q3KOAQ> pristupljeno 7.5.2020)

Dron i mapa velike Albanije

Rekonstrukcija događaja na utakmici Srbija – Albanija 14.10.2014. daleko je lakši posao. Utakmica je, kao i prethodna 47 godina ranije, igrana na stadionu JNA u okviru kvalifikacija za Evropsko prvenstvo. Srbija i Albanija su bile u grupi sa reprezentacijama Portugala, Danske i Jermenije, a utakmica s Albanijom je bila druga utakmica reprezentacije Srbije u kvalifikacionoj grupi. Utakmica je u 42. minutu kod rezultata 0:0 prekinuta zbog incidenta (Antić 2016, 396).

Autor ovog teksta je ponovo bio posmatrač. Ali ovoga puta posmatrač direktnog televizijskog prenosa²⁵. Osim toga, veliki broj medija je opisao događaje sa stadiona JNA što se može naći u njihovim internet arhivama. Kao što su u opisu događaja iz 1967. izostavljeni lični utisci posmatrača, tako će i ovog puta biti izostavljene sve kvalifikacije događaja koje su prisutne u izveštajima objavljenim u medijima.

Iz obilja izveštaja izabrali smo vest od 14. oktobra. 2014 godine sa sajta B92²⁶ jer je iz nje bilo najlakše odstraniti novinarske impresije i izvući „ogoljenu“ informaciju o događaju na utakmici:

U 42. minutu nad stadionom Partizana se pojavila letelica na daljinsko upravljanje koja je nosila albansku zastavu sa porukom na kojoj je bila mapa velike Albanije (...). Sudija je prekinuo meč, zastavu je uhvatio Stefan Mitrović, a nekoliko igrača Albanije prišlo je i započelo sukob. U tim trenucima (...) nekoliko baklji je ubačeno na teren (...) neki navijači su i uleteli na teren, a sudija Martin Etkinson je ubrzo pokazao igračima da odu u svlačionicu. Nekoliko navijača koji su ušli u teren napali su Albance dok su bežali u tunel.

Posledice ovog događaja su raznovrsne. Sportska posledica po Srbiju je bila kazna zbog napada gledalaca na fudbalere gostujuće reprezentacije. Srbija je utakmicu izgubila službenim rezultatom 0:3 i dodatno je kažnjena oduzimanjem 3 boda,²⁷ tako da su šanse za odlazak na Evropsko prvenstvo postale minimal-

²⁵ Scene sa dronom i zastavom se mogu videti na više snimaka postavljenih na YouTube.

²⁶ Sajt B92 (https://www.b92.net/sport/fudbal/vesti.php?yyyy=2014&mm=10&dd=-14&nav_id=911662 – posećeno 5.5.2020).

²⁷ Kod odlučivanja o kazni Međunarodni sud za sportsku arbitražu u Lozani je morao da ima u vidu prekršaje obe strane. Albanski navijači su pustili dron sa političkim porukama, a albanski fudbaleri su izazvali tuču. Srpski fudbaleri su skinuli zastavu i učestvovali u tuči. Međutim, srpski navijači su fizičkim napadom na gostujuće fudbalere napravili „prekršaj nad prekršajima“ i zato je kazna usmerena na srpsku stranu. Stoga je ideja kako je odluka nastala „u okviru opšte satanizacije Srba pred 20 godina od zločina u Srebrenici“ (Antić 2016, 396) na nivou onih koji su doveli do toga da Srbija izgubi utakmicu i bude dodatno kažnjena.

ne i reprezentacija Srbije je ispala iz daljeg takmičenja. Politička posledica je bila ishitrena reakcija koja je za rukovođenje dronom optužila brata albanskog premijera Edija Rame, Olsi Ramu, koji je prisustvovao utakmici²⁸. Kasnije je utvrđeno da je dronom upravljao Ismail Morina.

Na zastavi su bila dva lika iz albanske istorije: Ismail Ćemali političar, glavni autor Deklaracije o nezavisnosti i prvi premijer Albanije i Isa Boljetinac ratnik, koji je krajem 19. i početkom 20. veka ratovao protiv Turaka, a u Prvom svetskom ratu i protiv Srba i Crnogoraca. Ispod mape velike Albanije i likova Ćemalija i Boljetinca na zastavi je pisalo: AUTOHTONUS. Prema kasnijim izjavama Morine u televizijskim intervjuima, koje je prenela štampa u Srbiji, njegova akcija je bila usmerena na navijača Srbije Ivana Bogdanova koji je na utakmici Italija – Srbija 12. oktobra 2010. u Đenovi zapalio albansku zastavu²⁹. Tekst u dnevnik novima *Blic* prenosi izjavu Morine:

Hteo sam osvetu, ali ne da vređam Srbe. Na toj zastavi je bila mapa etničke Albanije. To nisu teritorije, nije joj cilj da mi moramo da vratimo te teritorije nazad, to je samo istorija. Važno mi je bilo samo da pokažem identitet, posle sam hteo da sklonim dron³⁰.

Rasplet i pozadina događaja na stadionu JNA 2014. godine su pokazali da nije bilo moguće preko brata premijera Rame uspostaviti vezu sa zvaničnom politikom Albanije. Umesto toga, inicijator i tvorac zastave je pojedinac koji je akciju planirao sa manjom grupom Albanaca na radu u Italiji i sa konfuznom idejnom osnovom.

Dron u političkom kontekstu

Skoro pola veka od utakmice Jugoslavija – Albanija bitno su promenjene političke okolnosti. Decenije koje su prethodile događaju sa dronom na utakmici Srbija – Albanija bile su obeležene raspadom Jugoslavije 1992. godine, vojno-policijskim operacijama na Kosovu vođenim 1998. i 1999, intervencijom NATO pakta, rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti i Kumanovskim sporazumom o povlačenju srpskih vojnih i policijskih snaga s Kosova 1999. godine. U martu 2004.

²⁸ Navodimo tek jednu od mnogobrojnih vesti o Olsi Rami: „Priveden brat premijera Albanije”, *B92*, 14. 10. 2014. https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=-10&dd=14&nav_category=16&nav_id=911679 – posećeno 5.5.2020).

²⁹ Paljenje albanske zastave u Bolonji se vidi od 6:49 do 7:11 minuta snimka pod naslovom „Italija – Srbija 2010 oktobar 2/2“ koji se nalazi na Youtube. (<https://www.youtube.com/watch?v=S6BnqA-Q6xc> – pristupljeno 7.5.2020)

³⁰ Mihailo Jovičević „Albanski huligan sa stadiona JNA uhapšen u Italiji, i to ponovo zbog drona”, *Blic*, 6.4.2017. (<https://www.blic.rs/vesti/hronika/albanski-huligan-sa-stadiona-jna-uhapsen-u-italiji-i-to-ponovo-zbog-drona/ghphtml5> – posećeno 5.5.2020)

godine izbili su sukobi na Kosovu kada je u napadima Albanaca poginulo više Srba, spaljeno mnogo kuća i crkava. Srbija je 3. juna 2006. postala samostalna država i 8. novembra 2006. godine donela Ustav po kome je Kosovo deo Srbije, dok je Kosovo 12. februara 2008. proglasilo nezavisnost, koju je priznalo oko 100 država³¹. Dijalog o Kosovu se vodi sa prekidima u Briselu pod okriljem Evropske unije i na osnovu tog dijaloga je sklopljen Briselski sporazum iz 2013. godine. Situacija u Albaniji se posle raspada državnog sistema i strane intervencije 1996. godine vratila u tokove višestranačkog parlamentarizma, dok je na Kosovu višestranački politički sistem uspostavljen oko 2000. godine. Te okolnosti su uticale da se radikalna rešenja i populističke ideje postave u okviru različitih politika većih stranaka, kao i borbe za glasove na parlamentarnim izborima.

Izuzetno važne političke okolnosti predstavljaju članstvo Albanije u NATO 2009. godine i status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji 2014. godine. To su ograničavajući faktori ideji o ujedinjenju Kosova i Albanije. Članstvo u NATO paktu obavezuje na jasno definisane granice jer to nisu samo granice države već granice pakta i ne mogu se proizvoljno otvarati prema teritorijama koje nisu u paktu. Slično je i s kandidaturom za Evropsku uniju koja ne dozvoljava svojim članicama, pa ni kandidatima, da samostalno proširuju njene granice. Na taj način je propusnost granica Albanije i Kosova prestala da bude bilateralna stvar. Samim tim, političke elite i u Albaniji i na Kosovu ne mogu da raspravljaju o granicama i mapama van konteksta sklopljenih sporazuma ili evropskih integracionih agendi.

Navedene okolnosti čine da je događaj s utakmice Srbija – Albanija provokacija pojedinca u njegovoj ličnoj viziji da će time „osvetiti paljenje albanske zastave“, da bi na njemu nesigurnom terenu politike ulazio u rasprave o stvarima koje niti poznaje niti razume.

Sličnost u razlici

Slični, a ipak različiti događaji u vremenskom razmaku su, svojevremeno, naveli Hegela da prvi događaj oceni kao tragediju, a drugi kao farsu. Događaji o kojima je bilo reči u ovom radu bi se, uz smanjenje Hegelove patetike, mogli nazvati dramom i farsom. Oba događaja na stadionu JNA u razmaku od 47 godina imaju i sličnosti i razlike. Ako je tačno da huk s istočne tribine u trenutku kada Panajot Pano kreće u napad pokazuje identitetsku identifikaciju velike grupe navijača, sa i bez kečeta, s državom Albanijom, zastava sa drona je očigledna identifikacija s idejom velike Albanije. U prvom slučaju akteri bi želeli ali ipak nisu javno iskazali tu ideju, a u drugom je pojedinac posle eksplicitne mape velike Albanije u nemuštom objašnjenju sveo svoj postupak na iskazivanje identiteta. U oba slučaja, i

³¹ Oko broja država koje su priznale Kosovo se vodi stalni diplomatski rat tako da se broj često menja.

masovni vox populi navijača i samozvani glasnogovornik sa dronom u suštini su bili neupućeni u sve meandre kojima se kreće politička borba i samim tim nedorečeni, kontradiktorni i suprotni mogućem. Politička elita u totalitarnom sistemu, zauzimajući položaje upravo na umeću mogućeg, nužno balansira između dostižnog i onoga što oseća kao podzemne pokrete. U otvorenom političkom društvu, elita takođe osluškujе dublju tektoniku, usklađuje i baždari partikularne razlike tako da ne dosegnu ni identičnost ni radikalnu suprotnost, polazeći daleko više od raspoloživog političkog prostora nego od sopstvenih uverenja, kojih u jednom broju slučajeva i nema. Ideja masa o objedinjavanju svih Albanaca iskazana na stadionu JNA 1967. godine je već godinu dana kasnije bila zamenjena zahtevom elita za republiku unutar Jugoslavije, a 2014. godine je ideja o brisanju granica između Albanije i Kosova brzo gurnuta pod tepih atlantskih i evropskih integracija. Spektakularno rušenje obeležja na granicama je izostalo i zamenjeno budućim jedinstvima unutar širih integracija. Sličnost između dva događaja nije samo u površnoj podudarnosti političkog osećanja koji ih je pokrenulo, već u razlici, koja se javlja u oba slučaja, između jednostavnih, ali nerealnih osećanja masa i nastojanja elite da tu energiju kanališe ka politički mogućim rešenjima. U slučaju koji je vremenski udaljeniji vidi se da politička strategija elite s kraja 1960-ih nije dala rezultate, baš kao što se može pretpostaviti da ih ni novija taktika sjedinjavanja u okviru širih integracija neće dati u dogledno vreme.

Literatura

- Antić, Dragoljub. 2106. *Istorija fudbalskih takmičenja*. Drugo dopunjeno izdanje. Beograd: Ganeša klub.
- Covington-Ward, Yolanda. 2012. „Joseph Kasa-Vubu, ABAKO, and Performances of Congo Nationalism in the Independence of Congo“. *Journal of Black Studies* 43 (1): 72–94.
- Cvetković, Srđan i Bondžić, Dragomir. 2017. „Oblici studentskog otpora komunističkom režimu u SDRbiji 1945–1990“. *Istorija 20. veka*, br.1, 125–147.
- Dimitrijević, Bojan. 2019. *Ranković – drugi čovek*. Beograd: Vukotić media.
- Fevziu, Blendi. 2016. *Enver Hoxha: The Iron Fist of Albania*. London New York: I.B.Tauris & Co. Ltd
- Gerarad, Emmanuel and Kuklick, Bruce. 2015. *Death in the Congo: Murdering Patrice Lumumba*. Cambridge-London: Harward University Press.
- Imami, Petrit. 2017. Albanci u Beogradu, *Danas*. 22. aprila 2017.
- Kovačević, Ivan. 1987. „Fudbalski ritual“. *Gledišta* 28 (5–6): 71–82.
- Marković, Predrag. 2000. „Najava bure: studentski nemiri u svetu i Jugoslaviji od Drugog svetskog rata do početka šezdesetih godina“. *Tokovi istorije*, br. 3–4, 51–63.
- Marković, Predrag. 1999. „Služba državne bezbednosti i albanske demonstracije na Kosovu 1968. godine. Jedan dokument“. *Istorija 20. veka*, br. 1–2, 169–180.
- Nikolić, Vidosava. 1959. Albanska Nošnja u okolini Peći, *Glasnik SANU*, Vol.VIII.
- O’Donnell, James. 1999. *A Coming of Age: Albania Under Enver Hoxha*. East European monographs. New York: Columbia University Press

- Reed-Danahay, Deborah 1997. „Introduction“. In *Auto-ethnography*, edited by Deborah Reed-Danahay. Oxford-New York: Berg.
- Vučetić, Radina. 2015. „Violence against the Antiwar Demonstrations of 1965–1968 in Yugoslavia: Political Balancing between East and West“. *European History Quarterly* 45 (2): 255–274.

Ivan Kovačević

Department of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia

*The Qeleshe and the Drone.
Models of Political Expression at the
Albania National Football Team's Games in Belgrade*

In the space of 47 years the Albania national football team played two games at the JNA stadium in Belgrade. At both games, events with a clear political content took place. At the 1967 game, a group of about 5,000 fans supported the Albania national team, some of whom wore qeleshes as a possible marker of Albanian ethnicity. The 2014 game, which was also a European Championship qualifier, was marked by the appearance of a drone carrying the Greater Albania flag, which descended towards the pitch. As players tried to get hold of the flag, a scuffle broke out and supporters invaded the pitch, with the result that the match was suspended. In this paper, both events are interpreted within the context of other political events in the region immediately preceding and following the matches. The events at the 1967 game are compared to the demonstrations in Pristina a year later. The comparison highlights differences in the political attitudes of the masses and the elites. While the masses had clear aspirations towards the unification of all Albanians, regardless of the situation in Albania at the time and Enver Hoxha's Stalinist regime, the elite perceived the danger of these ideas and channeled the strategy toward solutions that appeared feasible, namely, the establishment of a republic within Yugoslavia. Again, at the game 47 years later, the drone with the message of Greater Albania was not the expression of the political will of the elite, who were aware that Albania's and Kosovo's current political positions do not allow for the abolishing of borders. In both cases, the political elites did not explicitly reject the idea of unification, as it would be politically inopportune to reject an idea that is prevalent in the cultural intimacy of the broad masses of the people, but it was sidelined and modified into unity within the broader context of integrations and breaking down of barriers in the region and in Europe.

Key words: football game, Yugoslavia, Albania, Serbia, Kosovo, European Championship qualifiers, political rooting

*Qeleche et drône.
Modèles d'expression politique dans des matchs de football
de l'équipe nationale d'Albanie à Belgrade*

C'est avec un intervalle de 47 ans qu'au stade de JNA («Armée nationale yougoslave») à Belgrade ont été joués deux matchs de football ayant pour l'équipe visiteuse celle de l'Albanie. Dans les deux matchs, des événements à un contenu politique clair se sont déroulés. Au match de 1967 un groupe de 5000 spectateurs environ a supporté l'équipe de l'Albanie. Certains d'entre eux portaient qeleche (bonnet blanc traditionnel) comme une marque possible d'ethnicité albanaise. Le match de 2014, joué également dans le cadre des qualifications pour le Championnat d'Europe, resté dans les mémoires suite à l'apparition du drône portant le drapeau de la „grande Albanie“ ayant atterri sur le terrain. La course après le drône a provoqué une bagarre sur le terrain et son envahissement par des spectateurs, ce qui a résulté par l'arrêt du match. Les deux événements sont ici observés compte tenu du contexte des autres événements politiques sur ces territoires immédiatement avant et après les matchs. Les événements du match de 1967 sont comparés à des protestations à Priština un an plus tard. Cette comparaison rend compte des différences dans les positions politiques de la masse et de l'élite. Alors que la masse a des prétentions claires à une union de tous les Albanais, sans tenir compte de la situation d'alors en Albanie et du régime staliniste d'Enver Hodža, l'élite comprend le danger que comportent de telles idées et dirige sa stratégie vers des solutions qui paraissaient possibles – vers une république à l'intérieur de la Yougoslavie. Au match tenu 47 ans plus tard, une fois de plus le drône avec le message sur «la grande Albanie» n'exprime pas la volonté politique de l'élite qui sait que les positions politiques actuelles de l'Albanie et du Kosovo ne permettent pas la suppression des frontières. Dans les deux cas, les élites politiques ne rejettent pas explicitement l'idée d'une union, conscientes qu'il serait politiquement inopportun de rejeter cette idée ancrée dans l'intimité culturelle des couches de population plus larges, mais elle est tout de même mise à l'écart et modifiée en l'idée d'une union dans le cadre des intégrations plus larges et de la suppression des barrières dans la région et en Europe.

Mots clés: match de football, Yougoslavie, Albanie, Serbie, Kosovo, qualifications pour le Championnat d'Europe, supportérisme politique

Primljeno / Received: 7.05.2020.

Prihvaćeno / Accepted: 25.05.2020.